

УДК 37.041.091.12.011.3:811.11

САМООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: КОМПОНЕНТИ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ДО ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ

Наталія Чернігівська

Київ

У статті розглянуто мотиваційний, когнітивний, операційний та рефлексивний компоненти процесу підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до самоосвітньої діяльності. Психолого-педагогічний аналіз дозволив зробити висновок, що всі компоненти структурно пов'язані і відображають логіку навчального процесу ВНЗ. Доведено, що компоненти самоосвітньої діяльності існують в структурі цілісної професійної підготовки.

Ключові слова: самоосвітня діяльність, компоненти процесу підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до самоосвітньої діяльності.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема підготовки майбутнього вчителя є однією з основних у методичці професійної освіти. Дослідження самоосвітньої діяльності розглянуто у наукових розвідках як вітчизняних, так і зарубіжних учених (А. Алексюк, Б. Андреев, В. Асеев, В. Бондаревський, В. Буряк, Б. Вільонас, В. Дюфен, С. Занюк, А. Маслоу, П. Підкасистий, Д. Узнадзе). Необхідність вивчення готовності майбутнього вчителя іноземної мови до самоосвітньої діяльності в умовах багатопрофільного університету зумовила визначення основних її компонентів. Вивчення окресленого питання показало, що самоосвітня діяльність базується на активізації пізнавальних інтересів (В. Вергасов, М. Виноградова, Л. Герасименко, Л. Жарова, С. Заскалета, І. Первін) та самостійності майбутнього вчителя (Л. Головка, М. Касьяненко, В. Козаков, Л. Онучак, М. Солдатенко).

На основі аналізу психолого-педагогічних джерел було виокремлено чотири компоненти: мотиваційний, що забезпечує вмотивоване ставлення до самоосвітньої діяльності та можливості освіти протягом всього життя; когнітивний, що передбачає формування системи лінгвістичних, методичних знань і розвиток критичного мислення майбутнього вчителя, оскільки самоосвітня діяльність вимагає здатності до самоаналізу, самоконтролю, саморегуляції та самоуправління; операційний, що ставить за мету навчання студентів самостійній роботі, і, як результат, самоосвітній діяльності; рефлексивний, що передбачає самопізнання, самоспостереження, аналіз, оцінювання та контроль самоосвітньої діяльності.

Приймаючи рішення щодо позиційного розміщення компонентів, ми виходили з того, що воно має відображати структурні утворення самоосвітньої діяльності та логіку навчального процесу вищого навчального закладу. Відбір їх здійснювався на основі екстраполяції результатів відповідних наукових досліджень С. Гончаренка, С. Сисоєвої, В. Чайки, М. Чобітько, присвячених проблемам самостійної та самоосвітньої діяльності.

Нами доведено, що компоненти підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до самоосвітньої діяльності існують в процесі цілісної професійної підготовки. Основними завданнями є формування мотиваційного ставлення до самоосвітньої діяльності, свідомого засвоєння системи самоосвітніх знань і виконання самоосвітніх дій. Виходячи з принципу єдності мотивів, теоретичних знань і практичних умінь, зазначимо, що формування мотиваційного, когнітивного, операційного та рефлексивного компонентів є цілісним процесом, однак на етапі розроблення процесу підготовки майбутнього вчителя іноземної мови шляхи формування кожного з окреслених компонентів визначалися окремо.

Розкриваючи сутність і зміст мотиваційного компоненту, у нашому дослідженні базуємось на поглядах Л. Виготського, С. Заскалети, О. Леонтєва, О. Любаїненко, А. Маркової, А. Маслоу, Р. Немова, Д. Узнадзе щодо мотивації діяльності особистості. Нами з'ясовано, що психологічними засадами процесу формування мотиваційного компоненту готовності

майбутнього вчителя іноземної мови до самоосвітньої діяльності стали протиріччя між професійними завданнями (потреби постійно удосконалюючи власні навички та вміння володіння іноземною мовою, оперативно організовувати навчально-пізнавальну діяльність учнів, виконувати поставлені завдання на заняттях та виховних заходах, здійснювати диференціальний та особистісно орієнтований підхід до кожного з учнів, об'єктивно оцінювати рівень їх навчальних досягнень і вихованості) та низьким рівнем професійних знань і вмінь, зокрема в організації самоосвітньої діяльності, засвоєних у процесі підготовки у вищому навчальному закладі. Становлення мотиваційно-пізнавальної діяльності майбутнього вчителя іноземної мови та формування мотивів самоосвітньої діяльності – це поступове ускладнення системи мотивів, установа нових відносин між ними як результат подолання протиріч. Стан мотивації самоосвітньої діяльності має змінюватися від динамічного постійного до стійкого постійного.

Процес формування мотивації під час педагогічної взаємодії викладача і студентів полягає у вибірковій актуалізації окремих потреб вищого рівня, які при систематичній активізації поступово переходять у стійкі мотиваційні стани та якості особистості. Професійні та психолого-педагогічні знання вчителя, використання ним у процесі підготовки проблемно-пошукових, ігрових, діалогічних, творчих, проектних особистісно орієнтованих технологій, які під час систематичної активізації допитливості та потреби в нових знаннях, створенні інтелектуального фону занять, поступово переходять у стійкі мотиваційні стани та якості особистості. Значна кількість психологічних досліджень з проблем формування мотиваційного компонента професійної діяльності доводять, що позитивна мотивація виникає в результаті наповнення об'єктивного виду діяльності особистісним (суб'єктивним) сенсом.

Когнітивний компонент виявлявся у виробленні системи загальних, спеціальних, психологічних, методичних знань, умінь і навичок, що складають практичну професійну підготовку майбутнього вчителя іноземної мови (оволодіння предметами психолого-педагогічного циклу, іншомовною мовленнєвою діяльністю, методикою викладання іноземних мов, проходження педагогічної практики, виконання науково-дослідницької діяльності), також підбір методів організації самостійної та активізації пізнавальної діяльності студентів у контексті підготовки до самоосвітньої діяльності.

У нашому дослідженні враховуємо напрацювання психологів і педагогів А. Алексюка, В. Гнецинського, В. Загвязінського, В. Іщенко, Л. Коваль, С. Мартиненко, Л. Хоружої, В. Якуніна і беремо за основу когнітивного компоненту поетапність засвоєння знань студентами: сприймання змісту, визначення та усвідомлення ознак властивостей об'єктів, процесів та явищ; осмислення – встановлення істотних зовнішніх і внутрішніх зв'язків; запам'ятовування, закріплення та активне відтворення виділених ознак, властивостей, зв'язків; застосування засвоєних знань у розв'язанні конкретних практичних завдань або з метою засвоєння знань про нові класи об'єктів.

Для оптимального функціонування цього компоненту ми враховували основні умови в експериментальній побудові системи підготовки майбутнього вчителя, розроблені С. Мартиненко. До них віднесено: «системність, неперервність професійної підготовки студентів (I–IV курси) в оволодінні самоосвітньою діяльністю, формування комплексних умінь в процесі підготовки до самоосвітньої діяльності; особистісно-діяльнісний підхід до цілеспрямованого формування позитивного ставлення студентів до самоосвітньої діяльності у процесі професійної підготовки; міждисциплінарна інтеграція психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін з метою забезпечення єдності та взаємовідповідності загальнопедагогічної та фахової лінгвістичної підготовки майбутнього вчителя до самоосвітньої діяльності; поетапне адаптивне управління процесом оволодіння самоосвітньою діяльністю» [2, 189].

Враховуючи предмет нашого дослідження, в основу оволодіння когнітивним компонентом процесу підготовки майбутнім учителем іноземної мови до самоосвітньої діяльності покладено аналіз змісту навчальних дисциплін, який дав змогу виявити їх потенціал для реалізації завдань підготовки до самоосвітньої діяльності. Система знань про самоосвітню діяльність і вміння їх застосовувати розподілена нами на три групи, а саме: знання про сутність самоосвітньої діяльності; знання технології самоосвітньої діяльності; навички застосування самоосвітньої діяльності.

З метою визначення послідовності та порядку підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до самоосвітньої діяльності у процесі вивчення предметів психолого-педагогічного циклу (ОКР «бакалавр»), ми співвіднесли зміст самоосвітньої діяльності з логікою вивчення певних

фахових дисциплін, змістом виробничої педагогічної практики і дійшли висновку, що формування навичок самоосвітньої діяльності найчастіше відбувається у процесі вивчення таких фахових дисциплін, як: «Практика усного та писемного мовлення», «Друга іноземна мова», «Лексикологія», «Історія мови (англійської)», виробничої практики. Формування професійних знань майбутнього вчителя іноземної мови, як складова когнітивного компоненту, передбачає оволодіння знаннями про роль самоосвітньої діяльності у педагогічній діяльності майбутнього вчителя іноземної мови, її місце в системі педагогічної діяльності, мету, засоби, функції; знаннями про об'єкт, предмет, спрямованість самоосвітньої діяльності, вимоги до її якості, складових самоосвітньої діяльності: самоконтролю, самовиховання та рефлексії; знаннями про засоби підготовки та здійснення самоосвітньої діяльності, методи самоаналізу.

Операційний компонент полягав у формуванні та вдосконаленні способів організації самоосвітньої діяльності, вироблення дослідницьких, лінгвістичних, методичних, самоосвітніх умінь і навичок; опануванні методів і форм самоосвітньої діяльності, накопичення педагогічного досвіду. Вагоме значення має створення навчально-методичних посібників для самостійної роботи студентів і розроблення методичних рекомендацій. Операційний компонент включав комплекс умінь майбутнього вчителя іноземної мови здійснювати самоосвітню діяльність, що є внутрішньою професійною якістю, що формується шляхом поступової інтеріоризації зовнішніх дій і характеризується системою параметрів (алгоритм дії, рівень узагальнення, ступінь засвоєння).

Змістова й організаційна самостійність під час урахування принципу кредитності та модульності допомагають сформуванню необхідну в умовах сучасних освітніх трансформацій та процесів глобалізації освіти самоосвітню діяльність.

Готовність до самоосвітньої діяльності зі здатністю до самоконтролю, самовиховання та рефлексії за рівноправної міжособистісної взаємодії «викладач – студент» зумовлює необхідність у постійному самовдосконаленні, набутті нових знань, навичок і можливості їх застосувати у професійній діяльності. Саме тому ми виокремлюємо *рефлексивний компонент*. Здатність майбутнього вчителя до самопізнання та самопостереження за професійною діяльністю передбачає формування навичок аналізу власних професійних дій, співвіднесення з аналізом оточуючих (студентів у групі, викладачів, вчителів у школі під час педагогічної практики). Здійснення аналізу і оцінювання самоосвітньої діяльності можливе за умови усвідомлення студентом сутності цієї діяльності як власної особистісної якості. Регуляторна функція самооцінювання сприяє виробленню «Я-концепції» майбутнього вчителя іноземної мови, підготовленого до самоосвітньої діяльності. Оскільки формування «Я-концепції» відбувається під час накопичення досвіду вирішення завдань самоосвітньої діяльності, контроль за самоосвітньою діяльністю набуває особливого значення.

У розробленні операційного та рефлексивного компонентів моделі ми враховували основні етапи оволодіння діями, обґрунтовані П. Гальперінім, а саме: усвідомлення цілей та загальна мотивація процесу оволодіння дією; засвоєння знань про способи реалізації діагностичної діяльності, формування орієнтовної основи дії; виконання дії в матеріальній формі; виконання дії в зовнішньомовленнєвій формі; внутрішньо мовленнєве виконання дії; виконання дії в розумовій формі [1, 119].

Відповідно до особливостей нашого дослідження на першому етапі засвоєння нової дії основним завданням було усвідомлення студентами цілей, завдань і формування загальної мотивації оволодіння самоосвітньою діяльністю. На другому етапі здійснювалося засвоєння студентами знань про виконання самоосвітньої діяльності та побудова схеми орієнтовної основи дії. З цією метою всі складові самоосвітньої діяльності виконувалися розгорнуто: самоконтроль (самоаналіз, самооцінка, самопорівняння, саморегуляція, самоуправління); самовиховання (саморозвиток, самовдосконалення); рефлексія (самопізнання, самопостереження, самоаналіз, самооцінювання та самоконтроль).

Усі наступні етапи формування вмінь і способів виконання самоосвітніх дій забезпечували поступовий перехід від розгорнутого поопераційного виконання дії до її розгорнутої розумової форми. Так, на етапі матеріалізованої форми дії студенти під час виконання індивідуальних науково-дослідних, проектних завдань, підготовки до модульного контролю мали виконувати завдання, поставлені викладачем та самостійно. Ми вважаємо, що виконання зазначених дій має здійснюватися під безпосереднім керівництвом викладача.

На етапі внутрішнього мовлення студенти мають самостійно виконувати поставлені завдання без зовнішньомовленнєвого супроводу. Контроль викладача має опосередкований характер і здійснюється за результатами діяльності. На завершальному етапі формування

самоосвітніх дій студенти повинні здійснювати самоосвітні дії в умовах навчально-виховного процесу ВНЗ. Отже, процес засвоєння студентами самоосвітніх дій буде нерівномірним і певною мірою співвідноситься із мотивами та виникаючими під їх впливом потребами в самоосвітній діяльності.

Завданням викладача є перетворити цю потребу в практичний досвід використання самоосвітніх дій, спонукаючи майбутнього вчителя іноземної мови до самоосвітньої діяльності. На нашу думку, опанування мотиваційним, когнітивним, операційним та рефлексивним компонентами готує майбутнього вчителя іноземної мови до самоосвітньої діяльності.

Література:

1. Гальперин П. Я. Развитие исследований по формированию умственных действий / П. Я. Гальперин. – М.: Наука, 1976. – 119 с.

2. Мартиненко С. М. Лекції із загальної педагогіки: навч. посіб. / С. М. Мартиненко, Л. Л. Хоружа. – 4-е вид., стер. – К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2005. – 138 с.

В статье рассмотрены мотивационный, когнитивный, операционный, и рефлексивный компоненты процесса подготовки будущего учителя иностранного языка к самообразовательной деятельности. Психолого-педагогический анализ позволил сделать вывод, что все компоненты структурно связаны и отображают логику процесса обучения в высшем учебном заведении. Доказано, что компоненты самообразовательной деятельности существуют в структуре целостной профессиональной подготовки.

Ключевые слова: самообразовательная деятельность, компоненты процесса подготовки будущего учителя иностранного языка к самообразовательной деятельности.

The motivational, cognitive, operating and reflexive components of future foreign language teacher training process to the self-education activity were considered in the article. The psychoeducational analysis made it possible to draw a conclusion that all the components were structurally connected and the model could reconstruct and represent the logic of studying process in higher educational establishment. It was proved that the self-education components existed in the process of mastering the integral professional training.

Key words: self-education activity, the components of the training process of future foreign language teacher.

УДК 37.015.3:159.923

АРХІТЕКТОНІКА НЕПОВНОЦІННОСТІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ

Ганна Шарапа

Дрогобич

Аналізуються концепції неповноцінності таких видатних науковців, як А. Адлер, З. Фройд, Е. Фромм, їх значення для моделювання сучасного уявлення про цей феномен.

Ключові слова: людина, особистість, неповноцінність, культура, виховання.

В сучасній педагогіці досить поширеним є уявлення про людину як «недосконалу істоту», метою і сферою життєдіяльності якої є подолання недоліків та власного удосконалення. Це означає, що виховання проявляється в антропологічній відповідальності за недоліки і переходить його межі з погляду досконалості. Орієнтований на модель необмеженого вдосконалення людини підхід все більше зіштовхується з необхідністю розв'язання проблеми неповноцінності особистості. Як зазначає Й. Цірфас, поряд із сучасними прагненнями до безмежного панування гуманності, останнім часом усе більше звертається увага на право кожного на недосконалість, на імперфектність. Ідея «права на недосконалість» може здатися, на перший погляд, моральним правом, яке виявляється легітимним лише в людському контексті. Його вихідні положення – визнання різниці. Тобто, право на недосконалість передбачає, що люди повинні звертати увагу на те, з чим пов'язані відмінності між ними, чи залежать вони від їх моральних, фізичних здібностей і властивостей. Але це право піддається критиці з боку тих, хто розуміє недоліки як діагностований медициною дефект. Проте більш доцільно «визначити неповноцінність у надзвичайних умовах, які слід створити, аби гарантувати індивідуальність і гідність неповноцінної людини ... Неповноцінність